

Кабаева Бермет Темиржановнанын «Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы» аттуу темадагы 12.00.02 - конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына биринчи расмий оппоненттин

П И К И Р И

1. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Кыргыз Республикасынын укуктук жана саясий тутумунда жүргүзүлүп жаткан реформаларга калктын кеңири катмарынын катышуусу канчалык маанилүү экендигин көрсөтүп турат. Заманбап кыргыз мамлекеттүүлүгүн калыптандыруу процессинде ал түздөн-түз эл бийлиги институттарына берилген. Ушул шарттарда түз демократиянын формаларын изилдөө илимдин актуалдуу маселелеринин бири болуп саналат. Ушул максатта референдумду изилдөө жана кеңири колдонуу азыркы Кыргыз Республикасында башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууда маанилүү роль ойнойт.

Кыргыз Республикасында референдум институтунун өнүгүүсүнүн учурдагы этабы, учурдагы Кыргыз Республикасынын Конституциясында жарандардын референдумга катышуу укугу түздөн-түз бекитилгенин (1-бөлүк, 3-пункт, 52-берене) мүнөздөйт, бул теориялык түшүнүүнү жана референдумду колдонуу практикасын кеңейтүүнү талап кылат.

Референдумга катышуу укугу жарандарга коомдук жана мамлекеттик жашоодогу маселелерди чечүүгө түздөн-түз катышуу мүмкүнчүлүгүн берет жана аларга коомдун жана мамлекеттин өнүгүүсүнүн саясий чөйрөсүнө таасир этүүгө мүмкүндүк берет. Кыргыз Республикасынын жарандарынын референдумга катышуу укугу биздин мамлекеттин демократиялык уюмунун негиздери түптөлгөн фундаменталдык конституциялык баалуулуктарын билдирүү болуп эсептелет. Бирок, ушул конституциялык укукту ишке ашыруунун бир катар көйгөйлөрү чечилбей келет.

Референдум институтунун өнүгүшү чоң теориялык гана мааниге ээ болбостон, эл тарабынан демократиянын мүмкүнчүлүктөрүн чындап кеңейтет, коомдук бийликти чыңдайт жана анын натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет. Бул заманбап кыргыз мамлекеттүүлүгүн калыптандыруу жана андан ары өнүктүрүү үчүн өтө маанилүү.

Мамлекеттик бийлик тутуму түз демократиянын өнүккөн институттары тарабынан колдоого алынган учурда гана туруктуу деп эсептелет, анын эң көрүнүктүү көрүнүшү референдум.

Ушул жагдайлар референдум институтун, анын теориясын жана практикасын изилдөөнү олуттуу актуалдаштырат.

2. Диссертацияда чыгарылган илимий жоболордун, тыянактардын жана сунуштамалардын негиздемесинин жана ишенимдүүлүгүнүн даражасы жеткилүктүү деңгээлде тактык менен колдонулган заманбап

методика жана изилдөө инструментарийлер менен аныкталат. Диссертацияда төмөнкүдөй жаңы илимий негизделген теориялык натыйжалар келтирилген, алардын бардыгы жалпысынан конституциялык укуктун өнүгүшү үчүн чоң мааниге ээ:

1-натыйжа. «Референдум» түшүнүгүнө автордук аныктама берилди. «Референдум» деп, мыйзам же мамлекеттик маанидеги башка олуттуу маселе боюнча бүткүл элдик добуш берүү жолу менен элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүнүн формасын түшүнүү сунушталат.

2-натыйжа. Референдумдун маани-маңызы менен аны жөнгө салуу боюнча автордун позициясы аныкталды.

Референдумдун маани-маңызы бүткүл элдик добуш берүүгө коюлган жана бир гана маани берүүчү жоопту талапкылган конкреттүү маселе боюнча элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүндө жатат. Ал эми референдумдун жөнгө салуу предмети анын маани-маңызы менен аныкталып, референдумга коюлуучу маселе конкреттүү жана так болуп, бүткүл элдик добуш берүү жолу менен императивдүү мүнөзгө ээ чечим кабыл алуу менен чектелиши керек.

Ошондуктан бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын мыйзамын, анын ичинде Кыргыз Республикасынын Конституциясын өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамды, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарган учурда, ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын толук өтүшү талап кылынат. Мындай шартта мыйзам долбоору, анын концепциясы, жөнгө салуу предмети, принциптери жана ченемдери мыйзамда каралган тартипте, тиешелүү тараптардын катышуусунда толук каралып, парламент аркылуу да, жарандук коомдун институттары аркылуу да талкууланышы камсыздалат. Бул өтө маанилүү процесс. Себеби референдумдун маани-маңызы менен мазмуну бүткүл элдик добуш берүүгө коюлган мыйзамга биргана маанини туюндурган «Макул» (же «Жок») деп жооп берүү менен элдин өз эркин түздөн-түз билдирүүсүндө жатат.

3-натыйжа. Референдумду конституциялык-укуктук институт катары таануу боюнча автордун позициясы негизделди жана бул түшүнүктүн автордук аныктамасы берилди.

Референдумдун укуктук табияты Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамдары тарабынан анын социалдык маңызын жана мазмунун мүнөздөө менен, анын предметин, субъекттерин жана уюштуруу принциптерин аныктоо менен референдумду конституциялык-укуктук институт катары таануусунда жатат.

Ушундан улам, референдум конституциялык-укуктук институту деп, референдумдун укуктук табиятын мүнөздөө менен, анын предметин, субъекттерин, уюштуруу жана өткөрүү тартибин бекитүүгө жана бүткүл элдик добуш берүү менен байланышка коомдук мамилелерди жөнгө салууга багытталган конституциялык-укуктук принциптер менен ченемдердин тутумун түшүнүү сунушталат.

4-натыйжа. Кыргыз Республикасынын референдум жөнүндөгү аракеттеги мыйзамдарын талдоонун негизинде улуттук мыйзамдарда референдумдун предмети так аныкталбагандыгы жана бул маселени чечүү боюнча автордун сунуштары негизделди.

Кыргыз Республикасынын аракеттеги Конституциясы да, Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндөгү аракеттеги конституциялык мыйзамы да референдумдун предметин так аныктабастан, бүткүл элдик добуш берүүгө чыгарылуучу маселенин формаларын гана бекитишет. Ушундан улам, Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндөгү аракеттеги конституциялык мыйзамы бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамдын долбоору, Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамынын долбоору, Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоору чыгарылат деп, алардын баарын эсептегени менен негизи мыйзамдын формалары тууралуу гана кеп болуп жатат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-беренесинин жана «Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө» Конституциялык мыйзамынын 2- жана 7-беренелеринин жоболорун эске алуу менен, Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети болуп, биринчиден, мыйзам менен жөнгө салынуучу коомдук мамилелер эсептелет. Экинчиден, айрым маселелерди (согуш жана тынчтык; Президенттин, Жогорку Кеңештин депутаттарын ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтотуу же узартуу; Президентти, Жогорку Кеңештин депутаттарын мөөнөтүнөн мурда шайлоону дайындоо же болбосо мындай шайлоолорду өткөрүү мөөнөттөрүн кийинкиге жылдыруу; салыктарды жана жыйымдарды киргизүү, өзгөртүү жана жокко чыгаруу, ошондой эле аларды төлөөдөн бошотуу; тарифтер жөнүндө; мамлекеттин дин аралашпаган мүнөзүн, Кыргыз Республикасынын унитардыгын жана аймактык бүтүндүгүн өзгөртүү; Кыргыз Республикасынын администрациялык-аймактык түзүлүшү жана чек аралары; аскердик же өзгөчө абал киргизүү; республикалык бюджетти кабыл алуу жана өзгөртүү; мамлекеттик бийликтин өкүлчүлүктөрүн жана аткаруу органдарынын кызмат адамдарын шайлоо, дайындоо жана бошотуу менен байланышкан; мунапыс жана ырайым кылуу) кошпогондо, мамлекеттик маанидеги маселелер Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети боло алышат.

Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын референдумунун предмети катары бүткүл элдик добуш берүүгө коюлуучу маселе, биринчиден, Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келбеси шарт. Экинчиден, элдик добуш берүүгө коюлуучу маселе адамдын жана жарандын жалпы таанылган укуктары менен эркиндиктерин жана аларды ишке ашыруунун конституциялык кепилдиктерин чектебөөсү, басмырлабоосу же жокко чыгарбоосу керек.

5-натыйжа. Кыргыз Республикасынын референдум жөнүндөгү мыйзамдарын жакшыртуу боюнча практикалык сунуштамаларды иштеп

чыгуу максатында тиешелүү мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү керектиги негизделди.

Автор тарабынан «Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө» Конституциялык мыйзамына төмөнкү толуктоолорду киргизүү сунушталат:

1) 7-берене жаңы «1-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«1-1. Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамынын долбоорун кошкондо, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарган учурда, ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын толук өтүшү талап кылынат.

Бүткүл элдик добуш берүүгө Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоорун кабыл алуу маселеси гана коюлат».

2) 12-берене жаңы «4-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«4-1. Кыргыз Республикасынын мыйзамынын долбоору, Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча мыйзамынын долбоорун, Кыргыз Республикасынын конституциялык мыйзамынын долбоорун кошкондо, Кыргыз Республикасынын референдумуна чыгарылган учурда, бүткүл элдик добуш берүүнү өткөрүү датасы ал мыйзамдын долбоору, Жогорку Кеңештин Регламентине ылайык, тиешелүү мыйзам чыгаруу процедурасын өтүүсү менен убактысына жараша аныкталат».

6-натыйжа. Автор тарабынан «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына төмөнкү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү негизделди:

1) 8-берене жаңы «1-1» бөлүгү менен төмөнкү редакцияда толукталышы сунушталат:

«1-1. Жарандар тарабынан элдик демилге тартибинде сунуш кылынуучу мыйзамдын долбоорун, «Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын талаптарына ылайык, тиешелүү экспертизалардан өткөрүү милдети Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигине жүктөлөт»;

2) 13-беренедө «кол тамгаларын топтоо» деген сөздөрдөн кийинки «экспертизаларды өткөрүү» деген сөздөрдү алып салуу сунушталат.

3.Диссертацияда баяндалган илимий жоболордун, корутундулардын жана сунуштардын ишенимдүүлүгүн жана жаңылыгын баалоо.

Автор тарабынан түзүлгөн илимий жоболордун, корутундулардын жана сунуштардын ишенимдүүлүгү кеңири практикалык материалдар, колдонулган илимий адабияттардагы, ченемдик булактарды негиздүү талдоосу, ошондой эле башка авторлордун диссертациялык изилдөөлөрүнүн

натыйжаларын, илимий иштеп чыгуулардын маалыматтары менен салыштыруу менен тастыкталат.

1-натыйжа. Негиздүү жана ишенимдүү, анткени ал автор тарабынан иликтенген көптөгөн илимий иштеп чыгууларды талдоонун негизинде иштелип чыккан, натыйжада автор өзүнүн корутундусун чыгарган.

2-натыйжа. Референдумдун маңызын аныктоо зарылдыгы менен негизделген жана ишенимдүү, ал адамдардын конкреттүү маселе боюнча өз каалоосун түз билдирүүсүнөн турат.

3-натыйжа. Ал негиздүү жана ишенимдүү, анткени ал референдумдун конституциялык жана укуктук талдоосуна негизделген.

4-натыйжа. Автор тарабынан жүргүзүлгөн референдумдун маселелери боюнча теориялык материалдарды, улуттук мыйзамдарды ар тараптуу талдоого негизделгендиктен, ал негиздүү жана ишенимдүү.

5-6-натыйжа. Ал негиздүү жана ишенимдүү, себеби Кыргыз Республикасынын Конституциясын, “Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө” конституциялык мыйзамын, “Кыргыз Республикасында элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө” Кыргыз Республикасынын мыйзамын талдоонун негизинде түзүлгөн.

Автордун ишиндеги илимий жаңылыгы диссертациялык изилденген теманын актуалдуулугуна байланыштуу жана референдум жөнүндө илимде болгон ойлорду жалпылоодон турат. Илимий жаңылыгы автор өзүнүн диссертациялык ишинде референдум маселеси боюнча улуттук мыйзамдарга терең талдоо жүргүзүүгө аракет кылгандыгында; “Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө” конституциялык мыйзамдын ченемдериндеги кемчиликтерди, жетишпегендиктерди, коллизияларды аныктаган; «референдум» түшүнүгүнө автордук аныктама сунушталды; Кыргыз Республикасындагы референдумдун конституциялык-укуктук табиятын аныктоо маселелери комплекстүү изилдөөгө алынды; референдумдун маани-маңызы ачып көрсөтүлдү жана аны жөнгө салуу боюнча автордун позициясы аныкталды; референдумду конституциялык-укуктук институт катары таануу боюнча автордун позициясы негизделди жана бул түшүнүктүн автордук аныктамасы берилди; Кыргыз Республикасынын референдум жөнүндөгү аракеттеги мыйзамдарын талдоонун негизинде улуттук мыйзамдарда референдумдун предмети так аныкталбагандыгы жана бул маселени чечүү боюнча автордун сунуштары негизделди; «Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө» Конституциялык мыйзамына толуктоолорду киргизүү боюнча практикалык сунуштар негизделди; «Кыргыз Республикасындагы элдик мыйзам чыгаруу демилгеси жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча практикалык сунуштар негизделди.

Референдумдун маселелерин изилдөөгө автордун ыкмалары ушул теманын алкагында кийинки теориялык иштеп чыгуулардын жүрүшүндө колдонулушу мүмкүн, ошондой эле бул жааттагы изилдөөлөрдүн андан ары өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн талкуулардын предмети болуп калышы мүмкүн.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары логикалык жактан бири-бирине байланыштуу жана өз ара шартталган жана коюлган милдеттерден келип чыгат. Автордун практикалык сунуштары текшерилген теориялык жоболорго жана изилдөөнүн эмпирикалык базасын ар тараптуу талдоосунун негизинде түзүлгөн.

Түзүлгөн корутундулар диссертациялык иштин бөлүмдөрүндөгү жана бөлүмчөлөрүндөгү корутундуларга толугу менен дал келет.

4. Изилдөөнүн теориялык жана практикалык мааниси.

Иштин натыйжалары изденүүчү тарабынан диссертацияда каралган референдум көйгөйүн өз алдынча жеке изилдөө процессинде алынган.

Изденүүчүнүн кошкон жеке салымы өз алдынча изилдөөлөрүндө, жарыяланган илимий эмгектеринде тастыкталган илимий натыйжаларды алуусу жана жалпылоосунда, Кыргыз Республикасынын референдум маселелери боюнча мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча сунуштарында көрсөтүлөт. Изденүүчү тарабынан алынган изилдөөнүн натыйжалары түздөн-түз социалдык маанидеги илимий-практикалык көйгөйдү чечүүгө багытталгандыгын белгилей кетүү керек.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары референдум жөнүндө мыйзамдарды өркүндөтүүдө колдонулушу мүмкүн.

5. Диссертациянын Жогорку аттестациялык комиссиясынын 2012 жылдын 22 августундагы бекитилген № 578 «Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү» Жобосуна шайкештиги.

12.00.02 –конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган Кабаева Бермет Темиржановнанын “Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы” темасындагы диссертациясы «Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү» Жобосунун талаптарына толук жооп берет. Диссертация жаңы илимий жыйынтыктарды камтыйт, ал түзүмгө келтирилген, ички биримдиги менен бириккен изилдөөнү билдирет.

6. Диссертациянын мазмунунун авторефератка шайкештиги.

Юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алууга сунушталган Кабаева Бермет Темиржановнанын “Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы” темасындагы диссертациясын жана авторефератын салыштыруусу алардын мазмуну бири бирине толугу менен ылайык келерин көрсөтөт.

Диссертациянын түзүмдүк элементтери, негизги жоболору, корутундулары рефератта талап кылынган көлөмдө толугу менен чагылдырылган, ал “Окумуштуу даражаларды берүү тартиби жөнүндөгү” Жободо жана Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын диссертацияны жана авторефератты тариздөө боюнча нускамадагы авторефераттарга көрсөтүлгөн бардык талаптарга жооп берет.

7. Диссертациялык иш боюнча сын-пикирлер жана сунуштар.

Б.Т.Кабаеванын диссертациясына жалпысынан баа берип, айрым кемчиликтерди белгилей кетүү керек:

1. Изденүүчү референдумдун түшүнүгүн, мазмунун жана маңызын толук изилдеп чыккан. Эгерде Кыргыз Республикасынын конституциялык укуктук калыптанышындагы референдумдун саясий маселелерди чечүүдөгү мааниси иликтенсе, диссертациялык изилдөөнүн баалуулугу мындан бир топ жогоруламак деп ойлойбуз.

2. Евразиялык экономикалык интеграцияны өнүктүрүүдө аталган диссертация канчалык мааниге ээ болгондугун автор ачып көрсөтсө, бул эмгектин практикалык мааниси мындан да жогору болмок.

Белгиленген эскертүүлөр жана сунуштар жалпысынан диссертациялык изилдөөнү оң баалоого таасирин тийгизбейт жана анын деңгээлин эч кандай деңгээлде төмөндөтпөйт, тескерисинче андан аркы илимий талкуунун өбөлгөлөрү болуп эсептелет.

8. Юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын берүү боюнча сунуштар.

Кабаева Бермет Темиржановнанын юридикалык илимдердин кандидаты окумуштуу даражасын алууга сунушталган "Кыргыз Республикасындагы референдумдун теориясы жана практикасы" деген темадагы диссертациялык иши актуалдуу темалардын бири болгон теориялык, илимий, өз алдынча изилдөө болуп саналат. Автордун иши конституциялык мыйзамдын өнүгүшүнө кошкон жеке салымын күбөлөндүрөт.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, **Кабаева Бермет Темиржановнага** 12.00.02 - конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча суранган юридика илимдердин кандидаты окумуштуу даражасын берүүгө татыктуу деп ойлойм.

Юридика илимдерин доктору, профессор,
Ош мамлекеттик университеттинин юридика
факультетинин деканы

Кулдышева Г.К.

